

70 שנה למלחמת החורף גוליית ניצח - אבל בקושי

V שיירת שריון סובייטית שהושמדה על ידי הפינים במלחמת החורף גרמניה, בריטניה ומדינות אחרות ראו במלחמת החורף עדות חותכת לרמתו הנמוכה של הצבא האדום - ובמיוחד לרמתם הנמוכה של מפקדיו בעקבות הטיהור הגדול של סטלין בשנים 1938-1937

אל"ם (מיל') בני מיכלסון
לשעבר רמ"ח היסטוריה

בחורף של 1939-1940 תקפה בריה"מ (168.5 מיליון תושבים) את פינלנד (3.6 מיליון תושבים) כדי להשתלט על שטחים אסטרטגיים ולהפוך אותה לרפובליקה עממית סובייטית. בעזרת תורת לחימה טובה, הכנות דקדקניות והרבה נחישות הצליחו הפינים לבלום את הצבא האדום במשך יותר משלושה חודשים ולהסב לו אבדות כבדות. בסופו של דבר אומנם איבדה פינלנד שטחים, אבל שמרה על עצמאותה

הקדמה

במשך שלושה חודשים ו־15 ימים בין נובמבר 1939 למרס 1940 התנהלה מלחמת החורף. במלחמה הזאת פלש הצבא האדום לפינלנד וניסה להשיג בכוח הזרוע את שכשלה בריה"מ לקבל במשא ומתן הדיפלומטי: שטחים אסטרטגיים בפינלנד והפיכת המדינה הקטנה לרפובליקה עממית בתוך בריה"מ. הצבא האדום התקשה מאוד במלחמתו נגד הצבא הפיני וספג אבדות כבדות ביותר. יש שראו בהישגיו הדלים של הצבא האדום במלחמת החורף את אחד התמרצים להיטלר בתהליך קבלת ההחלטות שלו לתקוף את בריה"מ. גם בבריטניה ובמדינות אחרות ראו במלחמת החורף עדות חותכת לרמתו הנמוכה של הצבא האדום - ובמיוחד לרמתם הנמוכה של מפקדיו בעקבות הטיהור הגדול של סטלין בשנים 1937-1938. במאמר שלהלן אראה שהצבא שתקף את פינלנד היה החזק ביותר בעולם באותה העת בתחום המיכון והשריון, מפקדיו היו ותיקי קרבות ומנוסים, ותורת הלחימה שלו - המתקפה לעומק - הייתה המתקדמת ביותר בתקופה ההיא. אולם אחד האזורים שהכי לא התאים בעולם למתקפה ממוכנת ומשוריינת בכלל ולתורת הלחימה הזאת בפרט היה פינלנד. אולם היו סיבות נוספות לכישלון של הסובייטים בתחילת המערכה נגד הפינים: הפיקוד העליון של הצבא האדום היה שיכור ניצחון לאחר שהביס את הפינים במערכת חלקין־גול (מאי-אוגוסט 1939) ולאחר שכבש ללא כל קושי את מזרח פולין (ספטמבר 1939), ונוסף על כך הוא השלה את עצמו שמיד עם תחילת המתקפה יתקוממו "המוני העמלים" בפינלנד נגד ממשלתם ויכריחו אותה להצטרף אל "גן העדן הסוציאליסטי". זה לא קרה, כמובן. עם זאת לזכותו של הפיקוד הסובייטי ייאמר שהוא עשה מאמץ אדיר תוך כדי הלחימה להפיק לקחים וליישם - מה שהביא בסופו של דבר לניצחונה של בריה"מ במלחמה.

למה פינלנד? ולמה בחורף? - הרקע האסטרטגי

סטלין תקף את פינלנד בהזדמנות הראשונה שנקרתה לו - בחורף 1939-1940. הסיבות להתקפה נעוצות באינטרסים הבסיסיים ביותר של בריה"מ ושל המשטר הסובייטי.

טראומת האינטרוונציה - ההיבט ההגנתי

בעקבות המהפכה הבולשביקית של 1917 פרצה ברוסיה מלחמת אזרחים בין ה"אדומים" ל"לבנים". חמש מדינות - ארה"ב, בריטניה, צרפת, צ'כוסלובקיה ויפן - שלחו כוחות לעזרת ה"לבנים". השם שניתן לסיוע הזה הוא האינטרוונציה - ההתערבות (במלחמת האזרחים). גם לאחר ניצחון ה"אדומים" ב־1922 לא הסתירו מעצמות המערב את תיעובן כלפי המשטר הקומוניסטי ואת רצונן להפילו. כתוצאה מכך התפתח בצמרת המשטר הסובייטי חשש מפני פלישה חוזרת של המעצמות לשטח בריה"מ. בפינלנד, שהגבול שלה היה מרוחק 30 ק"מ בלבד מלנינגרד (היום סנט פטרבורג), העיר השנייה בחשיבותה בבריה"מ, ראה המשטר קרש קפיצה נוח לפלישה.¹ לכן שאף המשטר הסובייטי לכל הפחות לדחוק את הגבול עם פינלנד כמה מאות ק"מ צפונה.

המהפכה העולמית - ההיבט ההתקפי

פינלנד הייתה מחוז של רוסיה הצארית במשך יותר מ־100 שנים - מ־1809 ועד 1917. במהלך מלחמות נפוליאון קיבלה רוסיה את פינלנד לאחר שזו הייתה במשך 500 שנה חלק מממלכת שוודיה. עם עליית הבולשביקים לשלטון הם הכירו בעצמאות פינלנד - כדי שתהיה רפובליקה סובייטית במסגרת בריה"מ - אולם הפינים התייחסו לעצמאותם ברצינות לאחר שנים כה רבות של שעבוד והקימו ממשלה דמוקרטית "בורגנית". הדבר היה לצנינים בעיני השלטון הקומוניסטי במוסקבה, והוא יום התקוממות קומוניסטית שהפכה למלחמת אזרחים עקובה מדם בשנים 1918-1920. במלחמה הזאת ניצח הצבא הלבן בפיקודו של גנרל מנרהיים ובסיוע גרמני את הצבא האדום ושימר בכך את עצמאות פינלנד. עם זאת בריה"מ לא זנחה את תוכניתה לכבוש מחדש את פינלנד ולהפוך אותה לרפובליקה עממית.

למה בחורף?

בכנס להפקת לקחים מהמלחמה שהתקיים במוסקבה באפריל 1940 הסביר סטלין שבחורף 1939 נוצרה הזדמנות בין־לאומית נדירה לתקוף את פינלנד, שכן בריטניה וצרפת היו במלחמה נגד גרמניה - מה שהותיר חופש פעולה לבריה"מ במזרח אירופה. אולם מאחר שלא ברור היה מתי תסתיים המלחמה, לא רצה סטלין לדחות את המלחמה פן תוחמץ ההזדמנות.²

הכניסה למלחמה

רוסיה ופינלנד חתמו על הסכם אי־התקפה ב־1932 ושוב ב־1934 והתחייבו לפתור כל סכסוך ביניהן אך ורק בדרך של משא ומתן דיפלומטי. אבל לא היה בכך כדי להרגיע את חששותיו של סטלין. ב־23 באוגוסט 1939 חתמו בריה"מ וגרמניה הנאצית על הסכם ריבנטרופ־מולוטוב שבו חילקו ביניהן את השליטה במרכז אירופה

מרשל מנרהיים - המפקד העליון של צבא פינלנד
כהתאם להערכת המצב של המטכ"ל הפיני נבנה מרחב מוגן ומבוצר לרוחב 100 ק"מ של המצר הקרלי. המרחב המוגן הזה, שכונה "קו מנרהיים", נבנה לעומק של כ-50 ק"מ על פי שיטת ההגנה לעומק שפיתחו הגרמנים במלחמת העולם הראשונה

וכלל 187,888 אגמים ו-179,584 איים. למרות הגבול הארוך עם בריה"מ העריך המטכ"ל הפיני שעיקר האיום של הצבא האדום הוא מדרום, בין הים הבלטי לאגם לדוגה - מרחב יבשתי המכונה המצר הקרלי. שם - כך העריכו הפינים - יוטל המאמץ העיקרי במקרה של מתקפה סובייטית בעוצמה של 12 דיוויזיות, ואילו מאמץ משני יוטל מצפון לאגם לדוגה. בכל החלק הצפוני של פינלנד - כך העריך המטכ"ל הפיני - לא יבוצעו פעילויות לחימה משמעותיות בשל היעדר דרכים וצירים. רובו מכוסה יער, יש בו מעט מאוד מקומות יישוב, והוא אינו מתאים לצבא ממוכן ומשוריין.

בהתאם להערכת המצב הזאת בנה המטכ"ל הפיני מרחב מוגן ומבוצר לרוחב 100 ק"מ של המצר הקרלי. המרחב המוגן הזה, שכונה "קו מנרהיים", נבנה לעומק של כ-50 ק"מ על פי שיטת ההגנה לעומק שפיתחו הגרמנים במלחמת העולם הראשונה. בחזית המרחב הוקמה רצועת אבטחה שכללה מכשולים רבים וכוחות מחפים בעומק של 15-25 ק"מ. מאחוריה השתרעה רצועת ההגנה העיקרית בעומק של 10-15 ק"מ שהייתה תשלובת של מתחמים מבוצרים מבטון - הן על-קרקעיים והן תת-קרקעיים - וביניהם שטחי השמדה שכללו מוצבים היקפיים שהיו מקושרים ביניהם בתעלות קשר עם מחפיר ראש

ובמזרחה. בעקבות ההסכם תקפה גרמניה את פולין ב-1 בספטמבר 1939 וכבשה את כל השטח שהוקצה לה על פי ההסכם עד לתחילת אוקטובר. סטלין המתין עד שהגרמנים ישמידו את רובו של צבא פולין, והצבא האדום פלש למזרח פולין רק ב-17 בספטמבר. בתוך שבועיים השלים הצבא האדום את ההשתלטות על מזרח פולין. השטח הפולני ה"משוחרר" עבר סובייטיזציה מהירה בסיוע עוצבות הנקוו"ד (המשטרה החשאית) שהתלוו לצבא האדום הכובש.

על פי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב (הנספח הסודי) עברו למרחב ההשפעה הסובייטי המדינות הבלטיות (ליטא, לטביה ואסטוניה), פינלנד וחבל בסרביה ברומניה. ב-25 בספטמבר, עוד לפני סיום המערכה על פולין, פנה מולוטוב (ראש ממשלת בריה"מ ושר החוץ שלה) לשר החוץ של אסטוניה ודרש לאשר הכנסת כוחות סובייטיים לאסטוניה "לשיפור ההגנה על הים הבלטי". ב-28 בספטמבר אישרה אסטוניה את הדרשה לאחר שהופעל עליה לחץ כבד ואיבדה את עצמאותה. מהלך דומה ננקט גם נגד שאר המדינות הבלטיות, כך שבמהלך אוקטובר הן הפכו לרפובליקות עממיות (קומוניסטיות) במסגרת בריה"מ.³

לבריה"מ היה יסוד להאמין שגם פינלנד תלך בתלם וכי באמצעות "שכנוע ידידותי" ניתן יהיה להוציא ממנה את הוויתורים "הנדרשים לביטחונה של בריה"מ"

על הרקע הזה היה לבריה"מ יסוד להאמין שגם פינלנד תלך בתלם וכי באמצעות "שכנוע ידידותי" ניתן יהיה להוציא ממנה את הוויתורים "הנדרשים לביטחונה של בריה"מ". אלא שהפינים קורצו מחומר אחר. ב-12 באוקטובר 1939 החלו במוסקבה שיחות בין משלחת פינית לבכירי הממשל הסובייטי. בשיחות תבעו הסובייטים מפינלנד להעביר להם שטח נרחב שירחיק את הגבול מאות קילומטרים מצפון ללנינגרד. הפינים לא הסכימו בשום אופן לוותר על השטח - מה גם שבו עבר המרחב המוגן העיקרי של המדינה, "קו מנרהיים". ויתור על השטח - הבינו הפינים - עלול להפוך אותו לקרש קפיצה להשתלטות על פינלנד כולה. סירובם של הפינים למסור שטחים לבריה"מ הביא לפיצוץ המשא ומתן ב-13 בנובמבר. עוד לפני כן הכריז מולוטוב: "אנו, האזרחים, אין לנו עוד מה להוסיף בעניין. מעתה הגיע תורם של אנשי הצבא לומר את דברם".⁴

הצבאות היריבים - פינלנד

אוכלוסייתה של פינלנד מנתה ב-1939 3.65 מיליון נפש - מעט יותר מאוכלוסייתה של לנינגרד באותה העת (3.5 מיליון). פינלנד השתרעה על שטח של כ-410 אלף קמ"ר, וגבולה עם בריה"מ נמתח לאורך כ-1,200 ק"מ. מרבית שטחה של פינלנד היה מיוער ובלתי מיושב

גנרל מרצקוב, מפקד פיקוד לנינגרד (משמאל), עם קציני מטהו מרצקוב הכין את התשתיות לקראת המלחמה. בין היתר הוא שיפר והרחיב את מסילת הברזל לנינגרד-מורמנסק וכביש נלווה

הצבאות היריבים - בריה"מ

כאשר התברר לסטלין שהמשא ומתן עם פינלנד אינו מוביל לתוצאות הרצויות, נקרא הרמטכ"ל הרוסי שפושניקוב להציג את התוכניות האופרטיביות למלחמה נגד פינלנד. הרמטכ"ל, שהיה קצין ותיק ומנוסה עוד מצבא הצאר, הציג תוכנית אופרטיבית שאותה הכינו מחלקות המבצעים והמודיעין במטכ"ל על בסיס כל מה שהיה ידוע באותה העת על פינלנד. התוכנית חייבה ריכוז מאמץ של הצבא האדום, הקמת מפקדת חזית והכנות אינטנסיביות.⁷ אולם סטלין ושר ההגנה קלימנט ורושילוב יחד עם שאר חברי הפיקוד העליון לא חשבו שפינלנד תהיה יריב קשה יותר מפולין ולכן פסלו על הסף את התוכנית האופרטיבית של המטכ"ל והטילו על מפקד הפיקוד של לנינגרד לטפל בעניין. מפקד הפיקוד קיריל מרצקוב,⁸ שהיה במעמד של מפקד ארמייה דרגה 2,⁹ הכין תוכנית פשוטה שבדיוק לה ציפו הפינים: מאמץ עיקרי במצר הקרלי ועוד שלושה מאמצי משנה בין אגם לדוגה ועד לאוקיינוס הקרח הצפוני. עוד קודם לכן הכין מרצקוב את התשתיות לקראת המלחמה. בין היתר הוא שיפר והרחיב את מסילת הברזל לנינגרד-מורמנסק וכביש נלווה.

סדר הכוחות של כוח הפלישה הסובייטי

ב-1939 מנתה אוכלוסיית בריה"מ 168.5 מיליון תושבים. לרשות פיקוד לנינגרד לבדו עמדו 24 דיוויזיות בארבע מסגרות ארמיוניות, ובהן 450 אלף חיילים, 2,000 טנקים ו-1,000 מטוסי קרב והפצצה.

היערכותו של הכוח הסובייטי

- ארמייה 7 בפיקודו של גנרל יאקובלב כללה 12 דיוויזיות חי"ר, <<

ובלעדיהם. ברצועה הזאת היו עמדות של תותחי נ"ט, של מקלעים ושל ארטילריה, מוקשים ומכשולים מגוונים. אחרי הרצועה העיקרית נבנו עוד שתי רצועות הגנה פחות חזקות, אולם גם הן היו בנויות באותה השיטה - האחת בת 40 מתחמי בטון מבוצרים והאחרת בת 18 מתחמים כאלה.⁵

סדר הכוחות של צבא פינלנד

לרשות צבא פינלנד עמדו 9 דיוויזיות ועוד כמה עשרות יחידות עצמאיות - כל יחידה בהיקף של פלוגה עד גדוד - שאורגנו בצוותי קרב. בסך הכול עמדו לרשות צבא פינלנד 127,800 חיילים ועוד 114 אלף חיילי משמר המולדת שקיבלו תפקידים בעורף. לצבא פינלנד לא היו טנקים, ומספר תותחי הנ"ט שעמדו לרשותו היה זעום: 50 בלבד. מצבו של ציוד הקשר היה בכי רע. לרשות הפינים עמדו 600 קני חת"ם (אך מהם רק 400 מודרניים). חיל האוויר של פינלנד מנה 45 מטוסי קרב, 15 מפציצים ועוד 60 מטוסים קלים ומטוסי סיור.

היערכותו של צבא פינלנד

שני קורפוסים - 2 ו-3 - של ארמיית המצר הקרלי ובהם 5 דיוויזיות נערכו בקו מנרהיים, מרחב ההגנה העיקרי, תחת פיקודו של גנרל הוגו אוסטרמן. מצפון לאגם לדוגה נערך קורפוס 4 שכלל 2 דיוויזיות בפיקודו של גנרל וולדמר הגלונד. 2 הדיוויזיות הנותרות נשארו עתודת המטה הכללי בפיקודו הישיר של מרשל מנרהיים, המפקד העליון של צבא פינלנד. בקטע שמצפון לאגם לדוגה ועד פטסמו נערך אגד של צוותי קרב פלוגתיים וגדודיים בפיקודו של גנרל ויליו טואומפו.

תורת הלחימה של צבא פינלנד

כוחותיו העיקריים של צבא פינלנד היו מתורגלים היטב, מאומנים ומוכשרים לנצל באופן מיטבי את ביצורי קו מנרהיים שעמדו לרשותם. החיילים והמפקדים הכירו את הביצורים האלה והתאמנו בהם במשך שנים. הכוחות הפיניים שפעלו מצפון לאגם לדוגה אומנו לנהל הגנה ניידת באזורים שוממים ומיוערים. הם היו ניידים מאוד (הם נעו במגלשי סקי), ומומחיתם העיקרית הייתה לחימה מטווח קרוב (באמצעות ניצול סבך היערות), הפעלת מרגמות וצלפה מטווח רחוק בשילוב הסתערות וחיסול חלקי יחידות שנותרות מנותקים. תורת הלחימה הזאת כונתה בפינלנד "מוטי" (Motti).⁶

פיקוד ושליטה בצבא פינלנד

מערך הפיקוד והשליטה של צבא פינלנד היה מיוחד למדינה הזאת. לאחר כישלון המגעים המדיניים עבר ניהול המלחמה לידי מרשל מנרהיים (שהיה אז בן 72). הוא נשא בתפקיד המפקד העליון וקיים קשר עם הממשלה באמצעות קצין קישור מיוחד, מיג'ר-ג'נרל ואלדן. שר ההגנה יוהו ניוקנו, בסיוע הממשלה כולה, היה אחראי לספק לכוחות המזוינים את כל דרישותיהם. מנרהיים פיקד ישירות על מפקד הארמייה הקרלית, על קורפוס 4 ועל צוותי הקרב בצפון. המטכ"ל כולו בראשותו של הרמטכ"ל אוֹאֶש היה כפוף למפקד העליון מנרהיים, ותפקידו היה לוודא שפקודותיו של מנרהיים מוצאות אל הפועל. למעשה היה הרמטכ"ל ראש המטה של מנרהיים.

ניצבו כמה שרים שהיו מועצת ההגנה העליונה, ובהם ראש הממשלה ושר החוץ ויאצ'סלב מולוטוב, שר ההגנה קלימנט ורושילוב, סגן שר ההגנה גריגורי קוליק, ראש המנהל הפוליטי של הצבא וסגן השר לב מכליס, ראש מנהל כוח האדם במשרד ההגנה אפים שצ'דנקו ושר הצי ניקולאי קוזנצוב. עוד יש להזכיר את חבר הפוליטבירו ומזכיר המפלגה הקומוניסטית של לנינגרד אנדרי ז'דנוב שהיה פעיל מאוד בהחלטה לתקוף את פינלנד.

תחת מועצת ההגנה העליונה פעל המטכ"ל בראשותו של שפושניקוב, אולם המנהלות המרכזיות היו כפופות לשר ההגנה והיו חלק ממשרד ההגנה (כמו המטכ"ל). בראש מנהלת המודיעין (המשרד ה-5) עמד איוואן פרוסקורוב. ראש מנהלת ההספקה היה אנדרי חרולב, ראש מנהלת התותחנים - ניקולאי וורנוב, ראש מנהלת הקשר - קונסטנטין מורביוב וראש מנהלת השריון - דימיטרי פבלוב.¹¹

הדעה הרווחת בקרב הפיקוד העליון הסובייטי הייתה שהמלחמה עם פינלנד תסתיים בתוך כמה ימים או לכל המאוחר בתוך שבועיים.¹² הסובייטים היו משוכנעים שהפינים ימהרו להיכנע לאחר שיבינו את היקף הכוחות שתוקפים אותם - היקף שהיה מעל ומעבר לדפ"א המסוכנת ביותר שהעלו הפינים בהערכות המצב שלהם. (המודיעין הסובייטי הכיר היטב את הערכות המצב האלה).

"הרפובליקה העממית של פינלנד"

בליל 2 בדצמבר הודיע רדיו מוסקבה על הקמתה של הרפובליקה העממית הפינית בהנהגתו של אוטו קוסינן, ראש המפלגה הקומוניסטית של פינלנד שברח למוסקבה לאחר תבוסת הקומוניסטים בפינלנד ב-1920. בינתיים הפך לאחד מגדולי התיאורטיקנים של הקומוניזם ולמזכיר הכללי של הקומינטרן. הציפייה הייתה שהוא יגיע לפינלנד בעקבות הצבא האדום המתקדם במהירות וישליט בשטחים "המשוחררים" שלטון סובייטי-פיני. כבר ב-2 בדצמבר החל קוסינן לנהל משא ומתן עם מולוטוב - בשם פינלנד - ובו הסכים מהר מאוד לכל דרישותיה של בריה"מ מפינלנד וחתם על ההסכמים בהתאם. במקביל הוא פנה לפינים וקרא להם להתקומם נגד ממשלתם "הריאקציונרית" ולהתגייס לקורפוס הפיני העממי מס' 1 שאמור היה לסייע לצבא האדום במלחמתו ל"שחרור" העם הפיני ממדכאיו. המהלך הזה חשף בבירור את כוונתה של מוסקבה לספח את פינלנד - כפי שעשתה למדינות הבלטיות¹³ - אך הוא הפך למגוחך: כמעט לא נמצאו אזרחים פינים שהצטרפו אל "הצבא העממי הפיני" או תמכו בממשלת קוסינן. ואכן בסיום המלחמה חתמו הסובייטים על ההסכמים עם הממשלה החוקית, ואפיזודת הרפובליקה הפינית העממית שהתקיימה כשלושה חודשים נעלמה ושוב לא עלתה ביחסים בין שתי המדינות.

המלחמה

מלחמת החורף נחלקת לשלושה שלבים עיקריים: שלב א' - מ-30 בנובמבר 1939 עד 22 בדצמבר - מתקפה כוללת של הצבא האדום שנבלמה על ידי הפינים.

שלב ב' - מ-23 בדצמבר עד 10 בפברואר 1940 - לחימה סטטית. הכוחות בשני הצדדים מתארגנים מחדש ונערכים לשלב הבא.

קורפוס ממוכן, 3 בריגדות טנקים, 12 חטיבות חת"ם ובסך הכול כ-200 אלף חיילים ו-1,500 טנקים. היא הייתה המאמץ העיקרי של הפיקוד (43% מכוחו) לתקיפה במצר הקרלי צפונה.

- ארמייה 8 בפיקודו של מפקד הקורפוס חברוב (ראו הערה 9) כללה 6 דיוויזיות חי"ר ו-2 בריגדות טנקים ובהן בסך הכול 130 אלף חיילים ו-400 טנקים. ארמייה 8 נערכה באזור פטרוזדונסק ממזרח ומצפון לאגם לדוגה והייתה מאמץ משני של הפיקוד (26% מכוחו).
- ארמייה 9 בפיקודו של מפקד הקורפוס דוקנוב כללה 3 דיוויזיות חי"ר ונערכה מול מרכז פינלנד כדי לבתר אותה לשניים ולנתקה מתגבורות מנורווגיה ומהמערב.
- ארמייה 14 בפיקודו של מפקד הקורפוס פרולוב כללה 3 דיוויזיות חי"ר ונועדה לכבוש את עיר הנמל הצפונית של פינלנד פטסמו. ארמיות 9 ו-14 כללו ביחד 140 אלף חיילים ו-150 טנקים (31% מסד"כ הפיקוד).¹⁰

תורת הלחימה של הצבא האדום המשיכה לדגול במתקפה לעומק (גם לאחר הוצאתו להורג של הוגה התורה הזאת, מיכאיל טוכצ'בסקי, ביוני 1937). הלקחים ממלחמת האזרחים בספרד ומהקרבות נגד צבא יפן

הדעה הרווחת בקרב הפיקוד העליון הסובייטי הייתה שהמלחמה עם פינלנד תסתיים בתוך כמה ימים או לכל המאוחר בתוך שבועיים

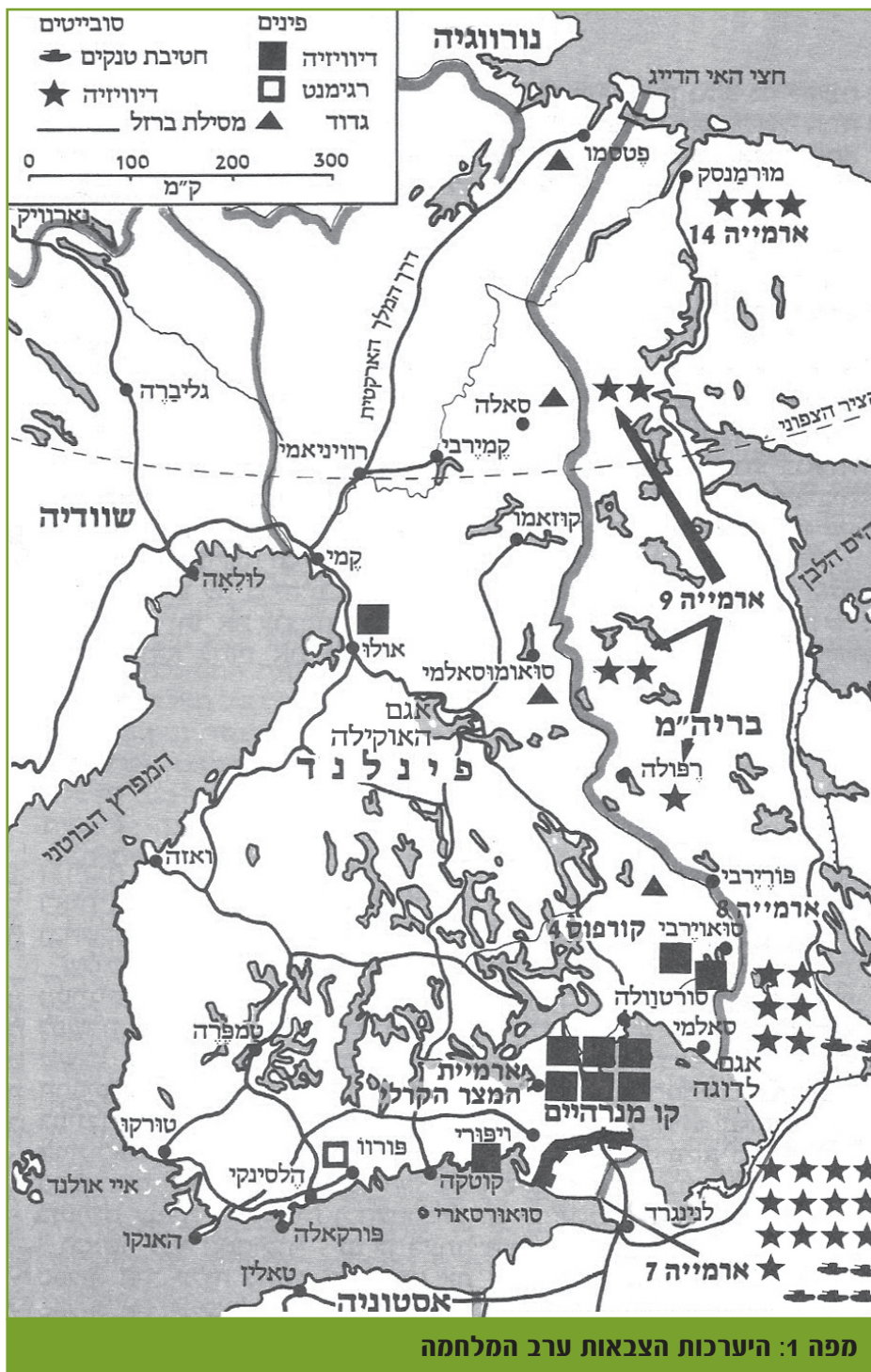

בחלקין-גול באו לידי ביטוי בספר תו"ל מעודכן שיצא בסתיו 1939 ושהטעים את הצורך לשפר את ריכוזי האש בהתקפה, להכין דרגי עומק לצורך שימור ההמשכיות והרציפות ולבצע חילופים תכופים יותר בין הכוחות שבחזית לאלה שבעורף.

לקראת הלחימה בפינלנד מינה מפקד פיקוד לנינגרד, קיריל מרצקוב, את ראש מחלקת מדע המלחמה של האקדמיה הצבאית של המטכ"ל, גנרל גיאורגי איסרזון, לראש מטה הפיקוד. איסרזון, מההוגים של תפיסת הקרב העמוק מבית מדרשו של טוכצ'בסקי, תיכנן את המלחמה על פי העקרונות האלה. את המאמץ העיקרי הוא הפנה לעבר המרחב המוגן של קו מנרהיים. תוכניתו הייתה להמם את המגינים באמצעות ריכוז אש עצום, ביצוע חדירות עמוקות ומהירות על מרב הצירים (המועטים) הקיימים מצפון לאגם לדוגה כדי למתוח עד כלות את כוחותיה המועטים של פינלנד ולמוטט מהר ככל האפשר את ההתנגדות שלה.

הפיקוד העליון הסובייטי

בראש הפיקוד העליון עמד (באופן לא פורמלי) ה"אזרח", המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית, יוסיף ויסריונוביץ' סטלין. לצידו

שלב ג' - מ'11 בפברואר 1940 עד 13 במרס - חידוש המתקפה הסובייטית, הבקעת קו מנרהיים וסיום המלחמה.

שלב א' - מתקפה כוללת של הצבא האדום

ב'30 בנובמבר בשעה 0650 החלה ההכנה האווירית והארטילרית של מרצקוב על קו מנרהיים. היה זה ריכוז אש עצום שנועד להדביר בבת אחת את המגוינים הפינים. ההכנה באש הסתיימה כעבור 70 דקות, ב'0800, ואז החלו ארבע הארמיות הסובייטיות את מתקפתן מהים הבלטי ועד לאוקיינוס הקרח הצפוני. המאמץ העיקרי היה, כאמור, במצר הקרלי להבקעת קו מנרהיים.

כיבוש רצועת האבטחה

בתחילה התקדמה ארמייה 7 הסובייטית לרוחב הגזרה כולה שהשתרעה לאורך כ'70 ק"מ. הכוחות המתקדמים נתקלו בגייסות המחפים הפיניים אשר שלטו על שדות מוקשים רבים ועל תעלות נ"ט. כמו כן מוקשו כל הצירים והוצבו עליהם מכשולים בעיקר בקרבת הגשרים. אלה הוכנו לפיצוץ מראש באמצעות מטעני חבלה שהוטמנו בתוך עמודי התמך. שיטת החבלה הזאת נועדה להחריב את הגשרים מהיסוד. יחידות ההנדסה הסובייטיות לא היו ערוכות לבניית גשרים חדשים אלא רק להנחת מסועים על עמודים קיימים.

כוחות מהקורפוסים 50 ו'19 של הצבא האדום התקדמו בתחילה באופן סביר, אולם מהר מאוד איבדו מטות החטיבות את השליטה על הכוחות בשל תיעול התקדמותם לצירים קיימים והיתקלותם החוזרת ונשנית בשדות מוקשים מחופים באש הפינים הנסוגים.

לאחר 48 שעות לחימה התברר שארמייה 7

ק"מ בתוך שטח פינלנד נאלצו הכוחות של ארמייה 7 לעצור ולהיערך מחדש לקראת ההסתערות על עיקרו של קו מנרהיים. בלנינגרד החלו בינתיים לייצר בבהילות מגלי מוקשים מאולתרים, ואלה הובאו במהירות לחזית. אמצעי נוסף שנקטו הסובייטים היה לצרף משמר קדמי לכל צוות קרב. המשימה שהוטלה עליו הייתה לנוע לפני הכוח העיקרי ולגלות את ביצורי האויב ואת מכשוליו. ההתגברות על המכשולים האלה הוטלה על יחידות של הנדסה קרבית. ושל חפרים

התקדמה עמוק לתוך רצועת האבטחה וכבר התקרבה מאוד לרצועת ההגנה העיקרית. אלא שהצורך להתגבר על מיקושים ועל ייקושים רבים יחד עם שליטה רעועה בכוחות האטו מאוד את ההתקדמות. נוצרה פאניקה של מוקשים בקרב המפקדים והחיילים של הארמייה. הכוחות התוקפים נזקקו ל'7 ימים עד 12 ימים כדי לכבוש את רצועת האבטחה מידי הפינים שניהלו קרב נסיגה מסודר שבו ניצלו היטב את המכשולים הרבים - הטבעיים והמלאכותיים. לאחר שעברו כ'20

(חיל בינוי).¹⁴ באותו השלב נראתה ויפורי (ויבורג) - יעדה המערכתית של הארמייה, העיר השנייה בגודלה בפינלנד והמפתח להלסינקי - הרחק מהישג יד.

בגזרת סומה - כפר שהיה חלק מרצועת ההגנה העיקרית ושטח מפתח בדרך לוויפורי במערב קו מנהייה - עשו הסובייטים ניסיון הבקעה. ההתקפה נתקלה במערך מבוצר לעומק שכלל 41 מוצבים ובהם מצדי בטון מצוידים במקלעים ובארטילריה. על אף ש-20 טנקים סובייטיים הצליחו ב-19 בדצמבר לחדור לעומק המערך הזה דרך פרצה באגפו המזרחי, לא הצליח החי"ר לחבור אליהם, והם ננטשו בשטח הפיני. ב-22 בדצמבר הסתיים גם הניסיון הזה, והכוח הסובייטי נאלץ לסגת לחזיתתה של רצועת ההגנה העיקרית. בעקבות הכישלון הזה הופסקה למעשה המתקפה במאמץ העיקרי למשך כחודשיים והיא חודשה רק ב-11 בפברואר.¹⁵ נראה היה שהפינים הצליחו - מעבר לכל ההערות והציפיות - לבלום את הצבא הסובייטי האדיר.

לאחר עשרה ימים התברר לפיקוד העליון הסובייטי שפינלנד איננה פולין. ההתקדמות בכל הגזרות נבלמה, לאחר שלכוחות התוקפים נגרמו אבדות כבדות

כישלון המאמץ המשני מצפון לאגם לדוגה

ב-30 בנובמבר החלה במקביל המתקפה של המאמץ המשני: ארמייה 8 של הצבא האדום תקפה מצפון לחופו הצפוני של אגם לדוגה. הארמייה כללה 6 דיוויזיות שאורגנו בשני קורפוסים - 56 ו-1 - שתקפו במקביל על חמשת הצירים שהיו קיימים בגזרה לרוחב של כ-300 ק"מ. המתקפה הסובייטית ניצלה כל ציר אפשרי והשקיעה את כל הכוחות הזמינים כדי להכות בהלם את הפינים כבר בהתחלה ולהגיע במהירות ליעד המערכתית - העיירה סורטוולה שאותה רצו לכבוש בסערה.¹⁶

הפינים הקצו צוות קרב גדודי מוגבר לניהול קרב נסיגה והשיהיה על כל אחד מחמשת הצירים ותיגברו אותם כל הזמן לפי התפתחות הקרבות. מהר מאוד הבינו הסובייטים שהם מוגבלים לתנועה בצירים בלבד וששפעת הרכב הייתה להם לרועץ. השדרות הדיוויזיוניות, שלא יכלו לתקשר ביניהן בהיעדר צירי רוחב, נמשכו בפקקי תנועה אדירים על פני כ-30 ק"מ לעורף. צירי התנועה הצרים והפרימיטיביים כרעו מהר מאוד תחת עומס המססה הממונעת הסובייטית, ומיומנות הכוחות הפיניים החלה גובה מהם אבדות ובולמת אותם בהדרגה.

ב-4 בדצמבר, חמישה ימים לאחר תחילת המתקפה, התברר לפיקוד לנינגרד שמתקפת המאמץ המשני, שהייתה צריכה להיות הזרוע הימנית במלקחיים האדירים ולחבור לארמייה 7 בעורף קו מנהייה, תקועה למעשה ואינה מצליחה לבצע את משימתה. לכן הדיח מרצקוב, מפקד הפיקוד, את מפקדה של ארמייה 8, חברוב, ובמקומו מינה (במינוי זמני) את סגנו ולדימיר קורדיומוב. אולם גם הצעד הזה

לא הניב שינוי במצב: הכוחות הפיניים המשיכו לנצל את ניידותם הגבוהה כדי להלום באגפי הכוחות המתקדמים לאורך הצירים. מכיוון שקורפוס 4 הפיני לא היה חזק דיו להתמודד עם כל ארמייה 8, הוא פעל בשיטת פגע-וברח: בכל פעם תקפו כוחותיו במקום אחר, השמידו כוחות רוסיים קטנים - ונסוגו במהירות.

סואומוסאלמי - המאמץ לביתוק פינלנד

במרכזה של פינלנד, ממזרח, תקפה ארמייה 9 כדי לבתק את פינלנד לשניים באמצעות התקדמות מהירה לעבר המפרץ הבוטני (שהוא שלוחה של הים הבלטי). היעד הקרקעי היה העיירה קיאני. שלוש הדיוויזיות של הארמייה - 54, 163 ו-122 - תקפו במקביל על כל הצירים האפשריים לכל רוחב הגזרה (450 ק"מ מצפון לדרום). מרחק הדיוויזיות ממסילות הברזל הקרובות ביותר היה בין 100 ל-280 ק"מ. המאמץ העיקרי של הארמייה היה בגזרה של דיוויזיה 54, אולם הקרבות העיקריים התרחשו בגזרה של דיוויזיה 163.¹⁷ הדיוויזיה הזאת, בפיקודו של סלנדסוב, התקדמה בתחילה במהירות ודחקה לאחור צוות קרב גדודי פיני שניהל מולה קרב נסיגה והשיהיה. ב-7 בדצמבר כבשה דיוויזיה 163 את הכפר סואומוסאלמי, לאחר שהפינים שרפו אותו והשאירו אדמה חרוכה. לגזרה הגיע כוח מעתודת הצבא הפיני, והוקם צוות קרב חטיבתי בפיקודו של קולונל הילמר סילאסו. הצוות הזה פעל במיומנות רבה ובלם את הדיוויזיה הסובייטית. לימים התברר שכיבוש סואומוסאלמי היה ההצלחה הראשונה והאחרונה של ארמייה 9 במלחמה הזאת.

כיבוש פטסמו

את פטסמו, הנמל הצפוני של פינלנד, כבשה במתקפת סער ארמייה 14 בימים הראשונים של דצמבר. הסובייטים - בפיקודו של מפקד הארמייה פרולוב - ביצעו התקפה משולבת: דיוויזיה 104 תקפה ממזרח וניתקה את הציר הראשי בין פטסמו ללוסטרי כבר ביום הראשון לחימה,¹⁸ ואילו דיוויזיה 52 הונחתה בנמל ובסביבתו מספינות הצי. שני צוותי הקרב הפלוגתיים הפינים באזור לא יכלו להתנגד ולאחר שפוצצו את תחנת הכוח של העיר וחיבלו בחלק ממחסני הנמל החלו לסגת דרומה.

התוכנית הסובייטית הייתה שלאחר כיבוש פטסמו תנוע ארמייה 14 דרומה כדי לחבור עם ארמייה 9 באזור רוויניאמי - כ-520 ק"מ משם. אולם בדצמבר שרוי האזור בעלטה מוחלטת 22 שעות ביממה (ובשעותיים הנותרות ישנו אור קלוש בלבד). יתר על כן, התנועה התאפשרה לאורך הציר הראשי בלבד, כך שרק חטיבה אחת יכלה להוביל בכל פעם. היה זה ציר ארוך שעבר בתוך יערות העד של הטונדרה הקפואה - ציר שחייב הגנה מתמדת מפני תקיפות הפגע-וברח של הפינים. כתוצאה מכך נמתחו כוחות הארמייה עד קצה גבול היכולת. הם התקדמו 100 ק"מ, ולאחר שלא יכלו להמשיך בהתקדמותם קיבלו פקודה לעצור.

שלב ב' - הצבא האדום מתאים את עצמו לזירה

לאחר עשרה ימים התברר לפיקוד העליון הסובייטי שפינלנד איננה פולין. ההתקדמות בכל הגזרות נבלמה, לאחר שלכוחות התוקפים

להשלים את ההבקעה ולכתר את ויפורי. במהלך ינואר ריכז טימושנקו 23 דיוויזיות חדשות בזירה (הכוחות הטובים ביותר שנבחרו משאר הפיקודים של בריה"מ), ואלה תירגלו באופן אינטנסיבי שיתוף פעולה בין־זרועי ובין־חילי. עם הגעתן לחזית עלה מספר הדיוויזיות הרוסיות המעורבות במלחמה ל־45. במצר הקרלי - שם היה המאמץ העיקרי של הסובייטים - פעלו במסגרת הארמיות 7 ו־13 25 דיוויזיות, 8 בריגדות שריון, 17 חטיבות ארטילריה ובסך הכול 600 אלף חיילים, 3,137 תותחים (מהם 1,033 כבדים) וכ־2,000 טנקים. בכך השיגו הסובייטים עדיפות מוחצת על הפינים: 4:1 בחי"ר, 30:1 בארטילריה ועליונות מוחלטת בשריון ובמטוסים.

טימושנקו העריך שיצליח להבקיע את קו מנהיית בתוך 7-12 ימים וכדי לשמר את רציפות הפעולה הוא בנה ארבעה דרגים למתקפה: בדרג הראשון הוצבו 14 דיוויזיות חי"ר בשטחי ההיערכות; הדרג השני כלל 3 דיוויזיות שאוגדו בקורפוס החי"ר 50, שהיה כוח מהלומה מיוחד של ארמיה 7; הדרג השלישי כלל שלוש דיוויזיות שהיו מסופחות

מפקד הדיוויזיה, וינוגרדוב, מפקד מחנה המפקדה וקומיסר הדיוויזיה הצליחו לברוח מהכיתור, אך בהגיעם לקווים הרוסים נעצרו, נשפטו בשדה והוצאו להורג

לשלוש הארמיות, אך הפעלתן של הדיוויזיות האלה הצריכה אישור של מפקד החזית; הדרג הרביעי כלל עתודה של 2 דיוויזיות חי"ר ועוד 2 דיוויזיות שהיו מאוגדות בקורפוס 1 של הצבא העממי הפיני.²⁰ באופן הזה תיכננה החזית הצפון־מערבית לבצע חילופי כוחות שחוקים ולקיים לחץ רצוף על המגינים הפינים עד לשבירתם.²¹

במקום מפקד ארמיה 8 שהודח הובא מהמזרח הרחוק גיבור הקרבות נגד היפנים, מפקד הארמיה גריגורי שטרן. ב־17 בדצמבר הוא נכנס לתפקידו החדש. קורדיומוב, המפקד הזמני, הפך לסגנו. אולם המצב בגזרת הארמיה הזאת הלך והידרדר במהירות. חלקי העוצבות הסובייטיות שבותקו וכתרו על ידי הפינים נצטוו, בהתאם לתו"ל הסובייטי, להילחם בכיתור ונאסר עליהן לסגת. על אף המאמצים הרבים של שטרן להחיש עזרה לכוחות התקועים בתוך השטח הפיני היה זה מאוחר מדי בעבור שתי עוצבות לפחות, דיוויזיה 18 ובריגדת הטנקים 34. העוצבות האלה, אשר חדרו עמוק אל תוך השטח הפיני והיו מנותקות למעשה מהכוחות העיקריים, בותקו על ידי הפינים ל־13 תיבות "מוטי" והושמדו בהדרגה עד אשר בשלהי פברואר חדלו מלהתקיים. מפקד בריגדת הטנקים 34 קונדרטאיב, ראש המטה שלו וקומיסר הבריגדה התאבדו. כך עשה גם הקומיסר של דיוויזיה 18. מפקד הדיוויזיה קונדרשוב אומנם הצליח לפרוץ את הכיתור ולהגיע פצוע לקווים הסובייטיים, אך לאחר שהובא לבית־חולים נעלמו

נגרמו אבדות כבדות. יתר על כן, בשלב הזה החלו הכוחות התוקפים לשלם את מחיר השאננות והאשליה שהמלחמה תסתיים בתוך זמן קצר: החיילים לא היו מצוידים כראוי ללוחמת חורף ממושכת, והקור העז גבה מהם מחיר כבד אף יותר מאש החיילים הפינים.

גם המצב המדיני לא האיר פנים לבריה"מ. בזכות עמידת הגבורה שלהם מול "הדוב הרוסי" זכו הפינים לאהדה רבה בכל העולם. בריה"מ, שרק כמה ימים לפני פרוץ המלחמה הצליחה לגרום לסילוק פינלנד מחבר הלאומים, סולקה אף היא מהחבר עם פרוץ הקרבות. ימים אחדים אחר כך התכנסה מועצת המלחמה העליונה של בעלות הברית המערביות (שכללה באותם הימים את בריטניה ואת צרפת) לדיון מיוחד על המלחמה בים הבלטי. אף שבריטניה וצרפת היו טרודות באותה העת במלחמתן נגד גרמניה, הן ביקשו משאר מדינות סקנדינביה לסייע לפינלנד ישירות וגם לאשר באופן עקרוני מעבר של חיל משלוח בריטי־צרפתי בדרכו לחזית בפינלנד. יתר על כן, בקשותיו של המטכ"ל הפיני לקבל נשק ומתנדבים החלו נופלות על אוזניים קשובות, וזרם הולך ומתגבר של אמצעי לחימה ושל מתנדבים החל להגיע לפינלנד מ־26 מדינות.

נוכח ההתפתחויות האלה החליט סטלין שיש לנקוט כמה פעולות דרסטיות לסיום מהיר של המלחמה. מולוטוב הצטוו להכין את הקרקע לחידוש המגעים הדיפלומטיים עם הפינים להשגת מטרות המלחמה, ובזירת הקרבות החליט סטלין לבצע שידוד מערכות כולל. למפקד המאמץ העיקרי נגד קו מנהיית מונה סמיון טימושנקו, מפקד פיקוד קייב ומפקד החזית האוקראינית ה־1 במערכה על פולין.¹⁹ הוא מונה למפקד החזית הצפון־מערבית - מפקדה חדשה שהוקמה במיוחד לניהול המלחמה נגד פינלנד. ז'דנוב, מזכיר המפלגה של לנינגרד, קיבל מעמד מיוחד של שר, והוטל עליו לסייע לטימושנקו ולרכז את כל המשאבים של לנינגרד (ושל שאר חלקי בריה"מ) כדי שיעמדו לרשות הכוחות בחזית.

מפקד המבצע עד אז, מפקד פיקוד לנינגרד, מרצקוב, הודח מתפקידו ונשלח לפקד על ארמיה 7 שעליה הוטל המאמץ העיקרי. נוסף על כך בנה הצבא האדום שתי ארמיות חדשות שנועדו לסייע למאמץ של ארמיה 7: ארמיה 13 בפיקודו של קצין הארטילריה ולדימיר גרנדל, שעליה הוטל לתקוף ממזרח לארמיה 7 וממערב לאגם לדוגה, דהיינו להבקיע את חלקו המזרחי של קו מנהיית, וארמיית העתודה בפיקודו של ראש מנהלת השריון, פבלוב.

ב־18 בינואר הושלמה תוכנית התקפה חדשה שהתבססה על התוכנית האופרטיבית המקורית של שפושניקוב להבקעה בגזרה צרה של קו מנהיית. אולם התוכנית הזאת חייבה שינויים משמעותיים בתו"ל. טימושנקו הרכיב צוות מומחים לתו"ל (שנלקחו מהאקדמיות של הצבא - פו"ם ו"פרונוזה") בראשות קורניב והטיל עליו ללמוד את לקחי הכישלונות של תחילת המלחמה ולהוציא ספרות חדשה שתתאים את "הקרב העמוק" לנסיבות הזירה. הפתרון שהעלה צוות המומחים היה להעביר את הדגש לקרב המשולב, דהיינו לשיתוף הפעולה הבין־זרועי והבין־חילי. הפיקוד העליון אישר את התוכנית, היא תורגמה לפקודת מבצע והופצה לכוחות ב־3 בפברואר. על פי התוכנית הזאת היה על הארמיות 7 ו־13 לתקוף במקביל לרוחב החזית כולה. עם הבקעתה של רצועת ההגנה הראשונה אמורה הייתה ארמיית העתודה של פבלוב

בינואר. אבדות הרוסים בשתי הדיוויזיות הגיעו ל-22,500 הרוגים לעומת 2,200 הרוגים פינים. השלל שנפל לידי הפינים היה רב וכלל: 43 טנקים, 70 תותחים, 278 משאיות, 300 מקלעים, 6,000 רובים ו-1,130 סוסים.²³ לאחר הקרב הזה נעצרו הכוחות הסובייטיים באותה הגזרה בעומק של כ-9 ק"מ בשטח הפיני ולא התקדמו מעבר לכך עד סוף המלחמה.

בצפון, בגזרה של ארמייה 14, הצליחו אומנם הכוחות לרדת דרומה עוד כמה עשרות ק"מ, אולם עצרו במרחק של 152 ק"מ מדרום לפטסמו ולא התקדמו יותר. כוחות הארמייה נמתחו עד כלות, והיה חשש שלא יצליחו להחזיק את הציר פתוח, והכוחות הפיניים ישמידו רבים מהם כמו שקרה בגזרות אחרות. מכאן שארמייה 14 לא יכלה לחבור לארמייה 9 ואף לא לנתק את פינלנד משוודיה ומנורווגיה בהתאם למטרתה המקורית.

שלב ג' - הבקעת קו מנרהיים

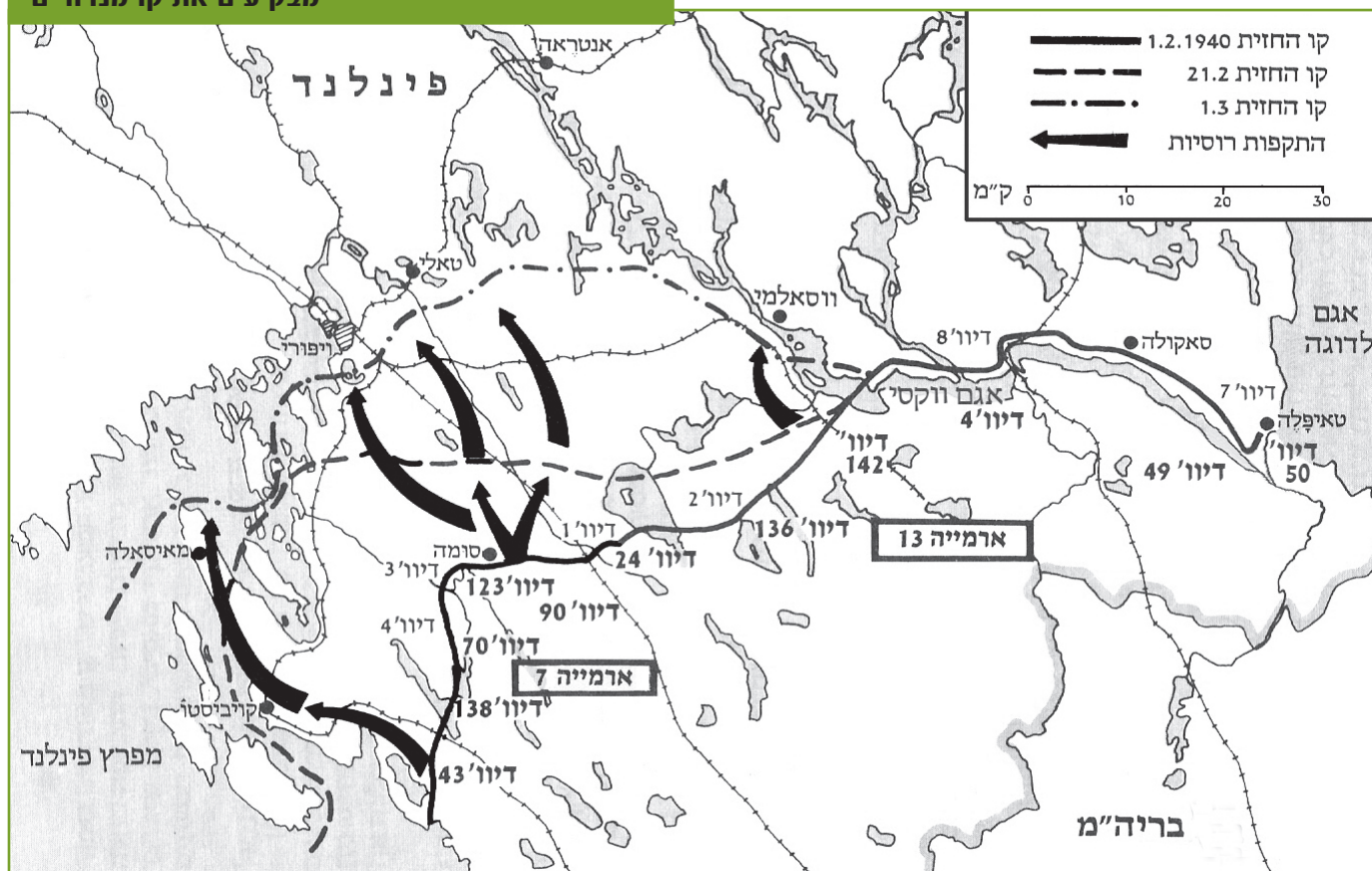
ב-11 בפברואר 1940, לאחר כחודשיים של הכנות, של התארגנות ושל אימונים שכללו אף כמה פעולות בחזית לבדיקת יכולתם של הכוחות החדשים, פתחה החזית הצפון-מערבית במתקפה מחודשת על קו מנרהיים. המאמץ העיקרי היה של ארמייה 7, והוביל אותו קורפוס 50 של גורלנקו שכלל את הדיוויזיות 100 ו-123. המאמץ הזה נועד להגיע לויפורי באמצעות איגוף ימני דרך העיירה סומה. דיוויזיה 100

עקבותיו. ישנן עדויות שנערך לו משפט שדה והוא הוצא להורג.²² לימים הביע שטרן צער על כך שלא נתן מוקדם יותר את ההוראה לסגת ולפרוץ את הכיתור, אולם באותה העת הוא חשש שהוראה כזאת תשאיר את כל הנשק והציוד של היחידות המכותרות בידי הפינים. כ-35 אלף רוסים וכ-6,000 פינים נהרגו במערכה הזאת.

גם מפקד ארמייה 9, דוקנוב, הודח, ובמקומו הובא וסילי צ'ויקוב, שהיה מפקד ארמייה 4 בפלישה לפולין (ועתיד היה לזכות לתהילת עולם בפקדו על ארמייה 62 בסטלינגרד). צ'ויקוב קיבל את הפיקוד על ארמייה 9 ב-22 בדצמבר. בינתיים ב-19 בדצמבר הוטלה לקרב דיוויזיה רביעית בגזרת הארמייה, דיוויזיה 44. הייתה זו דיוויזיה ממונעת סדירה שהגיעה מאזור קייב ברכבת ונשלחה לחבור לדיוויזיה 163 ממזרח כדי לחלצה מהמלכודת הפינית. דיוויזיה 44 נעה במהירות והגיעה לאגם האוקילה, אולם נעצרה מעברו האחר בלא שהצליחה לחבור לדיוויזיה 163. בינתיים ריכזו הפינים בגזרה הזאת כוחות נוספים מעתודת המטכ"ל שלהם, ועתה עמדה דיוויזיה פינית שלמה מול הרוסים. קולונל סילאסו השאיר כוח גדודי מוגבר כדי להעסיק את דיוויזיה 163 ועבר עם עיקר כוחו לטפל בדיוויזיה 44. ראשית הוא הקים מחסום על הציר בעורפה ולאחר מכן הוא ביתק את כוחותיה לארבעה "מוטי". בין 7 ל-9 בינואר הותקפו ארבעת הכוחות הרוסיים המכותרים עד שהושמדו לחלוטין. מפקד הדיוויזיה, וינגרדוב, מפקד מחנה המפקדה וקומיסר הדיוויזיה הצליחו לברוח מהכיתור, אך בהגיעם לקוים הרוסיים נעצרו, נשפטו בשדה והוצאו להורג ב-11

מפה 2: השלב השלישי במלחמה: הסובייטיים

מבקיעים את קו מנרהיים

דרך על הקרח מתחנת הרכבת של קרסניה גורה בדרום המפרץ ועד לכפר אליפומלה על גדתו הצפונית. כאשר הושלמה דרך הקרח ב־19 בפברואר ביצע פבלוב אישית (יחד עם כמה קצינים עוזרים) ניסוי נסיעה על הקרח בטנקי T-26. הניסוי הצליח, וניתנה הוראה להתחיל בביצוע. למחרת בבוקר הייתה התנועה על דרך הקרח כה עמוסה, עד כי נוצרו בה בקיעים, ושלושה טנקים צללו למים. היה צורך לעצור את כל המהלך עד ל־22 בחודש, עת הושלמו שתי דרכים נוספות.²⁶ כדי להשלים תמרון לפיתה אדיר ממדים הקים הפיקוד העליון הסובייטי ב־12 בפברואר ארמייה חדשה - ארמייה 15 - ולמפקדה מונה מיכאיל קובלוב. הארמייה הורכבה מיחידות שהיו בעתודת המטכ"ל ומקורפוס 56 של ארמייה 8 (שממילא היה מנותק מעיקר כוחות הארמייה). על הארמייה החדשה הוטל להמשיך את המתקפה לעבר סורטולה ולאיים על ויפורי מצפון־מזרח. קובלוב, שקודם לכן פיקד על המאמץ הדרומי של ארמייה 8, ניסה בתחילת החודש להציל את הדיוויזיות 18 ו־168 (ראו לעיל) - אך בלא הצלחה. קובלוב ביצע הערכת מצב ב־18 בפברואר והגיע למסקנה שכוחותיו חלשים מכדי

בעלות הברית המערביות ראו במלחמת החורף הזדמנות לפעול נגד התוקפנות הסובייטית - שכבר נחלה תבוסות קשות בפינלנד - וגם להגן על מכרות הברזל והניקל בסקנדינביה

למנוע מכוחות פיניים להסתנן בינו לבין ארמייה 8 ולכן ביקש תגבורת של 2 דיוויזיות לחידוש המתקפה, שאותה תיכנן ל־23 בפברואר. בינתיים, עד לקבלת התגבורות, נדחתה מתקפת הארמייה הזאת.²⁷ באותה העת נערכו מרצקוב וגרנדל מחדש למתקפה על רצועת ההגנה השנייה של קו מנרהיים. ב־19 בפברואר רוכזה סוף־סוף בחזית הארטילריה שהייתה תקועה קודם לכן בפקקים. ב־20 בחודש חידש קורפוס 50 את התקפתו ולאחר התקדמות של כ־1,500 מטר נתקל בהפתעה לא נעימה: ב־21 בחודש, עת חידשה דיוויזיה 84 את התקפתה ללא סיור מקדים, החלה התקפת נגד פינית. תחת מעטה של סופת שלגים הצליחו הפינים לחדור ולנתק את צוות הקרב החטיבתי הממוכן של דיוויזיה 84 מהעורף. המהפך הזה עשוי היה לבלום את התנופה הסובייטית ולהחזיר את הקיפאון, אולם ב־22 בפברואר הורה טימושנקו לכל המפקדים אשר איבדו את השליטה על כוחותיהם לתפוס פיקוד ולהמשיך את המתקפה, אחרת יוחלפו מיד. מפקדי הדיוויזיות עברו לפיקוד מלפנים והצליחו לכבוש מחדש את השטח שאבד בהתקפת הנגד הפינית ולחלץ את הכוחות שנותקו.²⁸ עד לסוף החודש הסתיימו הקרבות על רצועת ההגנה השנייה, וכוחות החזית הצפון־מערבית הגיעו לפאתי רצועת ההגנה האחרונה של קו מנרהיים, לפני ויפורי. ביומיים הראשונים של חודש מרס הסתיים נוהל הקרב במפקדת החזית לכיתור הסופי של ויפורי ולהבקעתה של רצועת

לא הצליחה בהתקפתה ובסוף היום חזרה לשטחי ההיערכות שלה (דהיינו לנקודת המוצא), אולם דיוויזיה 123 הצליחה לחדור לעומק 1,200 מטר בתוך המערך הפיני ולהשמיד 8 מוצבים מבוצרים ו־24 מצודות (פילבוקסים) מקלעים. ההצלחה הזאת, פרי שיתוף פעולה מוצלח בין חי"ר, שריון וארטילריה, נלמדה מיד על ידי צוות התו"ל במפקדת החזית והופצה לכל היחידות. בתוך שלושה ימי לחימה הצליחה הדיוויזיה הזאת בפיקודו של אליאבובש לכבוש קטע בן 4 ק"מ במערך הקדמי הפיני וליצור פער שדרכו ניתן היה להזרים כוחות לניצול ההצלחה. לדיוויזיה הוענק עיטור מסדר לנין על ההישג הזה.²⁴ למחרת הוטלה למערכה דיוויזיה ממונעת 84 מהדרג השני לניצול ההצלחה. הדיוויזיה נתקלה בפקקי תנועה אדירים על ציר התחזוקה של דיוויזיה 123 והמשיכה למעשה להתקדם רגלית בשלג כבד ללא רכב או לוגיסטיקה במהירות של 100 מטרים לשעה. ב־14 בפברואר היו שתי הדיוויזיות מסובכות זו בזו, וקורפוס 50 היה למעשה תקוע במקומו. אולם ב־15 בפברואר הצליחו שני צוותי קרב ממונעים, שכללו טנקים, לחדור ולכבוש את הכפר לדה ולהמשיך בהתקדמות לעבר קמארה. באותו הערב הצליחה גם דיוויזיה 100 להתקדם כ־1,500 מטר ולכבוש 19 מוצבים ועוד 20 מצודות מקלעים ולאחר כיבוש סומה להתבסס להגנה. בערב 16 בפברואר נראה היה שארמייה 7 של מרצקוב נמצאת במרדף אחר הפינים הנסוגים והיא הגיעה כבר לאמצע המרחב המוגן של קו מנרהיים.

טימושנקו היה בטוח שחיסולו הסופי של צבא פינלנד כבר נמצא "מעבר לפינה". לאור זאת הוא הורה למרצקוב להטיל למערכה עוד כוחות ממוכנים מעתודת הארמייה ולהמשיך במרדף לאורך מסילת הברזל קמארה-ויפורי. אולם קורפוס 50 המתוגבר התקדם מהר מדי, נתקל בהגנה פינית מתקשחת ונאלץ לעצור ולהיערך להגנה באזור קמארה. בשל קשיי תקשורת בין החזית למוסקבה הוציא הפיקוד העליון הוראה להטיל את כל כוחות הקורפוס למערכה לכיוון ויפורי. אף אחד בשרשרת הפיקוד לא העז להעמיד את הפיקוד העליון על טעותו ולשנות את הפקודה, ולכן למחרת פתח קורפוס 50 בהתקפה כוללת אולם נבלם אל מול מערך העומק הפיני שנשען על מכשולים טבעיים ומלאכותיים.²⁵

אולם בגזרות אחרות של החזית הושגה הצלחה. הקורפוסים 10 ו־34 של מרצקוב שתקפו חזיתית מדרום הצליחו להבקיע את רצועת ההגנה הקדמית של קו מנרהיים ונעצרו רק ברצועת ההגנה השנייה באזור קויביסטו־ביורקו ומפרץ סמולה. גם הקורפוסים 15 ו־23 (של ארמייה 13) הצליחו להתקדם והגיעו עד לקו האגמים מולאן ווקסי.

הטלת עתודת הפיקוד העליון על הקרח, דרך הים הבלטי

בשלב הזה החליט סטלין לנסות לחזור על הצלחת פטור הגדול מ־1710, עת איגף את השוודים ותקף את ויפורי מכיוון צפון־מערב בנצלו את קפיאת הים הבלטי. ניתנה הוראה למפקד העתודה, פבלוב, לשלוח את הקורפוס הממונע 28 לאיגוף המערכים הפיניים ממערב דרך מפרץ ויפורי. הקורפוס הוכן בעוד מועד בשטחי כינוס על שפת הים בדרום המפרץ הפיני. ברור היה שכל התוכנית מותנית בעובי הקרח. ב־16 בפברואר הורה פבלוב (שהיה, כזכור, ראש מנהלת השריון נוסף על היותו מפקד ארמיית העתודה) לשייטת החורף של הצי הבלטי להכין

ההגנה האחרונה. אולם אז נתקלו במכשלה חדשה: כמה ימים קודם לכן הורה הפיקוד העליון הפיני לפתוח את סכר יוסטילה. מים החלו להעלות את מפלס האגמים והנהרות, והיה חשש כבד להצפה. נדרשו הוראות מיוחדות כדי למנוע פאניקה בקרב הכוחות הסובייטיים עד ששוכנעו שהמים לא יגרמו לנזקים כבדים מדי.

12 יום נדרשו לצבא האדום להשלים את הבקעתה של רצועת ההגנה האחרונה ולסיים את האיגוף הממונע דרך המפרץ הפיני. בסוף המערכה הזאת הגיעו שני הצבאות לאפיסת כוחות כללית - מה שהוביל לסיום המשא ומתן הדיפלומטי שהתנהל במקביל ולחתימה על חוזה שלום שנכנס לתוקף ב-13 במרס.²⁹

חיל המשלוח הבריטי-צרפתי וסיום המלחמה

בעלות הברית המערביות ראו במלחמת החורף הזדמנות לפעול נגד התוקפנות הסובייטית - שכבר נחלה תבוסות קשות בפינלנד - וגם להגן על מכרות הברזל והניקל בסקנדינביה. כרגיל במלחמות קואליציוניות בזירה משנית, התקשו הצבאות לארגן חיל משלוח מתקבל על הדעת. הבטחות לממשלת פינלנד ניתנו בשפע, אך ההכנות בשטח היו איטיות מאוד. כשכוח המשלוח הבריטי-צרפתי-פולני בן 15 אלף החיילים (דיוויזיה מוגברת) התארגן סוף-סוף, היה ברור לפינלנד שהוא לא יספיק להגיע בזמן. הפסימיות של מרשל מנרהיים היא שדחפה את ממשלת פינלנד לקבל לבסוף את הצעות הסובייטים,³⁰ בדיוק כשם שהאיום בחיל המשלוח בריטי-צרפתי (יחד עם הפרנויה של סטלין) ותשישות הכוחות בחזית הביאו גם את הסובייטים להסכים לסיום המלחמה.

לארגון חיל המשלוח המיוחד ללחימה בתנאי הזירה הסקנדינבית הייתה חשיבות בהמשך המלחמה, עת נשלח כוח כזה ללחום בנוורווגיה לאחר פלישת הגרמנים לשם. מבחינת הרוסים, לחימה נגד אנגליה וצרפת הייתה חלום בלהות, שכן בריה"מ ביססה את האסטרטגיה שלה על מלחמה בין גרמניה למעצמות המערב כדי להרוויח מכך את הפירות המקווים, והנה המצב עלול היה להתהפך. ההתפתחות הזאת הביאה את הסובייטים לוותר על היעד המרכזי שלהם במלחמה - להכליל את פינלנד בבריה"מ - ולהסתפק בסיפוח שטחים מפינלנד שישפרו את ההגנה על לינינגרד. במסגרת הסכם השלום שנחתם במוסקבה ב-13 במרס 1940 קיבלה בריה"מ את השטחים שדרשה במצר הקרלי, כולל העיר ויפורי (שהפכה לוויבורג), את אגם לדוגה מכל עבריו, את עיר הנמל הצפונית פטסמו (הנקראת היום פצ'נגה) ועוד שטחים בצפון. אולם פינלנד שמרה על עצמאותה.

עד סוף המלחמה הטילה בריה"מ למלחמה נגד פינלנד כמיליון חיילים שהיו מאורגנים ב-62 דיוויזיות (ועוד 10 היו מוכנות למשלוח), 7,000 טנקים, 5,000 קני ארטילריה, 1,500 מטוסי קרב והפצצה. אבדות הרוסים מתוך כל הכוח האדיר הזה, שהיה מאורגן ב-7 ארמיות, היו כבדות: 126,875 הרוגים ו-264,998 פצועים. אבדות הפינים היו 26,662 הרוגים ו-39,744 פצועים.³¹

הלקחים

בין 14 ל-17 באפריל 1940, כחודש לאחר סיום מלחמת החורף, התקיים במוסקבה כנס הפקת לקחים מהמלחמה. הכנס נערך

במסגרת הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית, ומטרתו הייתה ללמוד מהמלחמה ולהפיץ את התובנות בין המשתתפים. קלימנט ורושילוב שר ההגנה וגיאורגי קוליק סגנו ניהלו את ששת המושבים, אולם היה זה סטלין עצמו שהנחה את הכנס כולו. 46 מפקדי חטיבות, דיוויזיות, קורפוסים, ארמיות ונושאי התפקידים הבכירים במשרד ההגנה ובמטכ"ל השתתפו בכנס והציגו את רשמיהם. סטלין, שהיה משתתף פעיל בכל המושבים, נשא נאום ארוך בסיום המושב האחרון ובו הסביר את נקודת השקפתו על המלחמה וסיכם את מה שיש לעשות כדי ליישם את הלקחים.

הסטנוגרמות של הכנס הזה נשמרו ואף תורגמו לאנגלית.³² על אף שבמהלך הכנס כמעט אף אחד לא העז למתוח ביקורת על סטלין אישית, הרי המידע המצוי בפרסום הזה שופך אור רב על מרבית ההיבטים של מלחמת החורף מהצד הרוסי ושימש מקור עיקרי לכתבת העבודה הזאת.

מקור נוסף ללימוד לקחיה של מלחמת החורף מהצד הסובייטי הוא דו"ח הלקחים של שר ההגנה ורושילוב שהופץ בתפוצה מצומצמת מאוד רק לבכירי הפיקוד העליון - בראש ובראשונה למזכיר הכללי של המפלגה, סטלין, כבר ב-28 במרס 1940, שבועיים לאחר סיום המלחמה.³³ להלן הלקחים המרכזיים:

● **תוכניות המלחמה היו לא מציאותיות.** הפיקוד הסובייטי

העריך שהמלחמה תהיה קצרה וקלה בעקבות הישגיו נגד היפנים והפולנים. הוא לא הביא בחשבון שפינלנד היא זירה שונה לחלוטין ואויב אחר לגמרי. בגלל ההערכה השגויה הזאת שוגרו למלחמה כוחות קטנים מדי, לא מצוידים כראוי, ללא תורת לחימה מתאימה ולא מאורגנים בהתאם לתנאים בשטח. יתר על כן, המפקדים שפיקדו על כוחות הפלישה לא הכירו היטב את כוחותיהם שלהם ולא שלטו בהם כראוי. המסקנות האלה הביאו לפיטוריו של שר ההגנה ורושילוב לאחר המלחמה ולהחלפתו בטימושנקו - מפקד החזית שהצליח לבסוף להבקיע את קו מנרהיים.

● **תפיסת "הקרב העמוק" מבית מדרשו של טוכצ'בסקי לא**

התאימה למרחב המוגן של קו מנרהיים ולמרחבים השוממים והקפואים המכוסים יערות ואגמים של הטונדרה הפינית. כתוצאה מכך נבלמו עד מהרה הכוחות הפולשים מול המרחב המוגן ובצירי היער הבודדים. היה אפוא צורך לעשות רוויזיה בתורת הלחימה, וזו אכן בוצעה בשיטתיות ובשקדנות והעבירה את הדגש לשילוביות ולשיתוף הפעולה הבין-חילי והבין-זרועי. אלה התאימו הרבה יותר למלחמה המודרנית בכלל ולאתגר הפיני בפרט.

● **חשיבותה של תוכנית אופרטיבית.** תכנון חפוז הנשען על

מאוויים ועל שאיפות במקום על תכנון סדור הוא מתכון לאסון. דחיית תוכנית הרמטכ"ל והטלת המשימה על פיקוד לינינגרד הביאו לסובייטים מפח נפש. בסופו של דבר הם נאלצו לחזור לתוכנית הבסיסית של שפושניקוב שהתבססה על עבודת מטה שיטתית ברמת המטכ"ל.

● **לכל עוצבה צריך להיות גוף מודיעין משלה שגם מפיק**

מודיעין וגם קולט מודיעין מהרמות הגבוהות יותר. היעדר מערך מודיעין במפקדות העוצבות בכל הדרגים לא איפשר להעביר

נמצאו, כיוון שהגרמנים לא התכוננו להילחם ברוסיה בחורף (אלא לסיים את המלחמה נגדה עוד קודם לכן), ולכן כאשר תקפו הגרמנים, הייתה ההפתעה הסובייטית מוחלטת.

הערות

1. E. N. Kulkov (ed), **Stalin and The Soviet-Finnish War, 1939-1940**, Frank Cass, London, 2002, p. 263
2. שם, עמ' 264
3. יוחנן כהן, **אומות במבחן**, מערכות, תל אביב, 1985, עמ' 53
4. שם, עמ' 60
5. Karl van Dyke, **The Soviet Invasion of Finland, 1939-1940**, Frank Cass, UK, 1997, pp. 35-38
6. שם, עמ' 38. פירוש המושג "מוטי" בשוודית הוא חבילת עצי הסקה. הכוונה כאן הייתה לנתק כוחות צבא תוקפים, לקצץ כוחם ולהעסיק אותם חלקים - בדיקו כפי שמפרקים חבילות של עצי הסקה לקראת השימוש בהם.
7. David E. Murphy, **What Stalin Knew, The Enigma of Barbarossa**, Yale, New Haven, 2005, p. 50
8. למרות כישלונותיו הראשוניים במערכה נגד פינלנד הוא עתיד היה להפוך לאחד הגנרלים המצליחים ביותר של בריה"מ במלחמת העולם השנייה.
9. מסיבות אידיאלוגיות בוטלו בצבא האדום הדרגות, ומעמד המפקדים נקבע על פי רמת היחידה שעליה פיקדו. מפקד ארמייה דרגה 2 הוא שווה ערך, פחות או יותר לגנרל 4 כוכבים, ואילו מפקד ארמייה דרגה 1 הוא שווה ערך, פחות או יותר, לגנרל 5 כוכבים. לעיתים אירע שקצין שדרגתו הייתה מפקד קורפוס קיבל פיקוד על ארמייה. למרות זאת דרגתו נשארה מפקד קורפוס.
10. ואן דייק, עמ' 39
11. קולקוב, עמ' 277
12. אדוארד רדזינסקי, **סטלין**, מעריב, תל אביב, 2005, עמ' 492
13. רדזינסקי, עמ' 491-492
14. ואן דייק, עמ' 45
15. קולקוב, עמ' 290-291
16. שם, עמוד 149
17. שם, עמ' 89
18. שם, עמ' 85
19. טימושנקו התנדב לתפקיד במהלך דיון בפיקוד העליון הסובייטי על ההכרח לנקוט צעדים דרסטיים לשינוי המצב במלחמה.
20. הקורפוס הזה, כפי שכבר צוין, כלל מעט מאוד פינים מפילנד, קצת יותר פינים שחיו ברוסיה וכן רוסים רבים.
21. ואן דייק, עמ' 137
22. <http://www.winterwar.com/Tactics/mottis.htm>
23. Dr. Allen F. Chew, **Fighting the Russians in Winter: Three Case Studies**, Combat Studies Institute, U.S. Army Command and General Staff College, 1981, p. 29
24. ואן דייק, עמ' 157
25. שם, עמ' 163
26. שם, עמ' 164
27. קובלב היה מפקד הארמייה שבועיים בלבד. אי המעש שלו לא נראה לסטלין, וב-26 בפברואר החליף אותו סגן מפקד ארמייה 8, קורדיומוב.
28. ואן דייק, עמ' 165
29. שם, עמ' 178
30. כהן, עמ' 111-112
31. <http://www.winterwar.com>
32. ההקדמה בספרו של קולקוב
33. Personal archive of Kliment Voroshilov, **The Lessons of the War with Finland - Unpublished Report of Kliment Voroshilov, the People's Commissar of Defence, at the plenary session of the Central Committee of the C.P.S.U. (B.) in March 28th 1940**

בזמן מודיעין ממשרד ההגנה לכוחות וכן הוא מנע איסוף מסודר ושיטתי של מודיעין בעת הלחימה. לבסוף תוקן הפער הזה חלקית באמצעות סיורי אוויר וצילומי אוויר וכן באמצעות סיורי מפקדים תכופים בכל הרמות לפני כל קרב. שיפור המודיעין בעוצבות הפך לאחת המשימות המרכזיות לאחר המלחמה, ועד פרוץ המלחמה נגד גרמניה חלה התקדמות של ממש בתחום הזה. פרוסקורוב, ראש המודיעין של משרד ההגנה, אשר התריע עוד לפני המלחמה על היעדר מודיעין בעוצבות, נאלץ לשלם בראשו (נורה) והוחלף אחרי המלחמה בגוליקוב - מאומרי ההן של סטלין.

● חשיבות ההנדסה ועוצמת האש (הארטילרית והאווירית)

בהבקעת מרחב מוגן. זה לקח שצריך היה להיות מוכר היטב לוותיקי מלחמת העולם הראשונה, אך משום מה הרוסים שכחו אותו ערב המלחמה נגד פינלנד ונאלצו ללמוד אותו מחדש.

● חשיבות הנשק האוטומטי והמרגמות הקלות ביעדים מבוצרים.

רק בעקבות מלחמת החורף החל הצבא האדום לצייד את כל חייליו ברובי סער, בתת-מקלעים ובמרגמות קלות (בין 50 ל-82 מ"מ) שהתברר כי הם יעילים מאוד בלחימה ביעדים מבוצרים וביערות.

● הטנק הסובייטי המרכזי במערכה, T-26, הוא קל מדי.

לסובייטים התברר שהוא אינו מתאים ללחימה בשדה קרב רווי מכשולים ואש. בעקבות המלחמה החלו הסובייטים בייצור המוני של טנקים מתקדמים יותר - T-34 ו-KV-1.

● שוב התברר שניתוח מבצעי של הקרקע הוא גורם בעל חשיבות עליונה בתכנון לחימה ובהטלת משימות. הפינים הצטיינו בניצול מרבי של השטח: מצד אחד הם ביצרו שטחי מפתח ומצד אחר ניהלו הגנה נידת באמצעות גייסות של גולשי סקי. לעומתם הפגינו הסובייטים סרבול רב ונצמדו לצירים קיימים. (רק בסוף המלחמה הכניסו הסובייטים כ-70 אלף לוחמים על מגלשי סקי).

● הנחישות משתלמת. התברר שגם מדינה קטנה יכולה לשמור על עצמאותה ועל ריבונותה מול מעצמה גדולה - בתנאי שהיא מוכנה להילחם על האינטרסים החיוניים שלה.

לאחר המלחמה החל הצבא האדום להנהיג שינויים משמעותיים בבניין הכוח ובתפיסת הלחימה. הובלת השינויים האלה, שפורסמו לבסוף בתקנוני שדה חדשים, הוטלה על הקומיסר הראשי של הצבא האדום (ראש המנהלה הפוליטית) לב מכליס. התפקיד הזה הוטל עליו הן בשל היקף החומר התורתי שנאסף במנהלת שלו מדיווחי הקומיסרים שהיו פרוסים בשטח עד לרמת היחידה הקטנה ביותר והן משום שנחשב לסמכות לאחר שהיטיב לתפקד בהיותו נציג הפיקוד העליון (הסטבקה) בגזרת ארמייה 9 בחזית. בין השינויים הבולטים ביותר שהנהיג היו החזרת הדרגות למפקדי הצבא האדום והכפפתם באופן רשמי של הקומיסרים למפקדים.

לקח נוסף שנלמד היה בנושא הלחימה בחורף. לאחר הטראומה של הגייסות בשבוע הראשון של הלחימה מול פינלנד הוציא סטלין צי"ח לכל גופי המודיעין של הצבא האדום להביא לו כל פירור מידע על ההכנות שעושים הגרמנים למלחמה בחורף. בהכנות כאלה הוא ראה סימן מעיד על המתקפה הממששת ובאה. אולם סימנים כאלה לא

